

OCHRANA KRAJINNÉHO RÁZU JAKO FORMA OCHRANY VENKOVSKÝCH SÍDEL

V rámci **Politiky architektury a stavební kultury ČR** a naplňování jejich cílů a opatření Ústavem územního rozvoje jsou soustředovány vybrané výsledky výzkumů, které se zaměřují na vliv kvality prostředí na člověka. Výběr je dostupný na internetových stránkách Ústavu územního rozvoje: Politika architektury a stavební kultury České republiky – Téma 8 – Výzkum a vývoj. Jedním z vybraných výsledků výzkumů je publikace **Venkov a územní plánování**. Práce vznikla v roce 2015 jako reakce na stejnojmennou konferenci, která se uskutečnila na Katedře architektury Fakulty stavební ČVUT v Praze. Autorem části publikace, kterou zde představuji, je doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D. Článek pojednává o hodnotě venkovské krajiny a sídel a možnostech jejich ochrany, především z krajinářského hlediska a způsobu ochrany krajinného rázu, pomocí územního plánování.

Naše krajina je krajinou přetvořenou činností člověka, tedy krajinou reflektující a uchováající prvky a struktury vzniklé během staletého procesu jejího osidlování a kultivace. Je všeobecně považována za nedílnou součást kulturního dědictví. Výbor pro světové kulturní dědictví definuje kulturní krajinu jako kombinované dílo přírody a člověka, které je dokladem vývoje lidské společnosti a sídel v průběhu historie, pod vlivem fyzikálních omezení anebo příležitostí daných jejich přírodním prostředím a vlivem postupných společenských, ekonomických a kulturních vlivů, jak vnitřních, tak vnějších. Tím se jasně přihlašuje k myšlence, že **kulturní krajina je stejnou součástí světového kulturního bohatství jako jiná lidská díla**.

Vesnice a venkovská sídla zůstávají v naší krajině tradičními sídly, mnohdy staršími než okolní města. Jejich často velmi rozmanité formy v sobě odrážejí rozdílnost přírodního prostředí, historického vývoje i hospodářské úrovně. I nadále – navzdory vývoji směřujícímu k přiblížení venkovského života k životu ve městě – je venkov od města

v mnoha ohledech odlišný a přes všechny změny a nové potřeby společnosti zůstává zachován jeho význam pro charakter krajiny jednotlivých regionů.

V jednotlivých regionech se osídlení vyvíjelo odlišně a dodnes se na mnoha místech zachovaly typické formy venkovských sídel, které výrazně dotvářejí jedinečný a neopakovatelný ráz těchto území, dokládají jejich historický vývoj a jsou odrazem místních přírodních, sociálních a kulturních podmínek (klimatické vlivy, úrodnost kraje, snadná dostupnost materiálu, vliv vyspělejšího prostředí), které dodaly stavbám jednotlivých regionů jejich osobitý výraz a zároveň je jasně odlišily a vymezily ve vztahu k ostatním regionům. Z každého takového venkovského sídla cítíme **genia loci** – to něco, co je duchem místa.

Obecně lze venkov definovat jako prostor, který zahrnuje jak krajinu, tak i venkovská sídla, tedy integruje jak nezastavěné území, tak i zastavěné území malých sídel – vesnic. Z urbanistického pohledu je venkovské sídlo vymezeno jako sídlo s typickou urbanistickou strukturou nízkopodlažní zástavby s vysokým podílem rodinných domů, s málo vyvinutou uliční sítí, s dominantním prostorem návsi a vysokým podílem zeleně.

Nejmenší formou urbanistické jednotky je **samota**, seskupením samot vzniká **osada či víska**, hlavním typem venkovského osídlení je pak **tradiční vesnice**.

K urbanistické formě venkovských sídel přistupují v širším kontextu další krajinářské úpravy související především se zemědělstvím (rozložení cest, struktura zeleně, pluziny, humna, tradiční způsoby hospodaření), které bylo až do konce 18. století jednoznačně rozhodující krajinotvornou činností, neboť harmonická kulturní krajina je ve své podstatě z větší části nezáměrným produktem života agrární společnosti, spojeným s technologickou zkušeností tradičního zemědělství. Je nutné zdůraznit, že i to, co dnes vnímáme

jako „přírodu“, není již po staletí původní krajinou, přičemž nejvýraznější antropogenní změnou v plošném měřítku je přeměna vegetačního pokryvu krajiny. Venkovské osídlení tedy v sobě skrývá řadu neopakovatelných hodnot. Tyto hodnoty jsou nedílnou součástí evropské kulturní krajiny, jež přispívá k vytváření místních kultur. Jsou základem složkou evropského přírodního a kulturního dědictví.

Možnosti ochrany venkovské krajiny a sídel

Jak již bylo řečeno, venkovská sídla a architektura vykazují značné hodnoty, které je nutné chránit jako odkaz naší historie a konstitutivní prvek naší venkovské krajiny.

Naše legislativa na ochranu krajiny a jejích hodnot není zanedbatelná, ale je rozříštěná do několika právních předpisů a několika resortů, kultury, ochrany přírody a krajiny, územního plánování, zemědělství, přičemž nejvýznamnějšími jsou resorty **státní památkové péče a státní ochrany přírody a krajiny**. Jedná se tedy o disciplínu mezirezortní. Architektonické dědictví krajiny deklaruje, že péče o kulturní krajinu se týká stejně ochrany přírody jako památkové péče. Je proto žádoucí, aby oba obory při péči o krajinu úzce spolupracovaly. Zároveň je třeba, zapojit další obory a resorty.

Formou prohlášení kulturních památek a národních památek nejsou zdaleka chráněny jen architektonické objekty či jejich soubory, ale i významné prvky kulturní krajiny, z nichž mnohé jsou význačné i pro zachování charakteru krajiny venkovské. Výrazné krajinné aspekty mají chráněné zámecké parky a obory, přímou součást krajiny tvoří aleje, křížové cesty, poměrně častá je i památková ochrana historických technických vodohospodářských děl, která dnes vnímáme každopádně jako důležité krajinné prvky (rybníky, rybníční soustavy, vodní kanály či náhony), vysloveně přírodní charakter mají jeskyně, důležité pro památkovou péči z archeologického hlediska.

V roce 1958 bylo vyhlášení památkových rezervací ukotveno v zákoně o kulturních památkách. Po památkové rezervaci se v novém památkovém zákoně z roku 1987 objevuje institut památkové zóny jako novější kategorie památkové chráněného území a památkové ochranné pásmo, jež může být využito k ochraně částí historických sídel.

Unikátním příkladem kulturní krajiny chráněné jako krajinná památková zóna s vysokým mezinárodním statutem je Lednicko-valtický areál, který je od roku 1996 zařazen na prestižní Seznam památek světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Na ploše 185 km² se nachází kulturní krajina, která je kvalitou a rozsahem nejvýznamnějším krajinařským dílem České republiky a je ojedinělá i ve světovém měřítku.

V rámci zvláštní ochrany je účinným nástrojem především ochrana kulturní krajiny v rámci chráněných krajinných oblastí. Dle zákona jsou chráněnými krajinnými oblastmi rozsáhlá území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, významným podílem přirozených ekosystémů lesních a trvalých travních porostů, s hojným zastoupením dřevin, popřípadě s dochovanými památkami historického osídlení. Dle této definice je zřejmé, že nejsou chráněny pouze přírodní prvky, ale i celkový ráz harmonicky utvářené kulturní krajiny včetně památek historického osídlení.

Ochrana krajinného rázu

Ochrana krajinného rázu je v naší legislativě poměrně novým a moderním institutem, zavedeným zákonem 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Týká se veškeré krajiny, tedy části zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořené souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky. Vždyť každá krajina, i krajina urbanizovaná či industrializovaná, má svůj výraz, charakter, identitu, slovy zákona ráz.

Krajinným rázem je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti. Krajinný ráz je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umísťování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonického měřítká a vztahů v krajině.

Kulturní a historická charakteristika území je dána způsobem využívání krajiny. Projevuje se vnímatelnými znaky, stopami kultivace a osidlování krajiny a způsobem využívání přírodních zdrojů. Kulturní charakteristika s sebou přináší historické souvislosti, a proto nelze kulturní a historickou charakteristiku oddělit.

Nejčastějších dokumentem zabývajícím se krajinným rázem daného území jsou tzv. preventivní hodnocení krajinného rázu. Zpracovávají se především jako odborné podklady pro vydávání souhlasů a stanovisek pro

činnost orgánů státní ochrany přírody a krajiny při ochraně krajinného rázu. Stanovení konkrétních ochranných opatření (regulativů) pro budoucí výstavbu je nedílnou součástí těchto hodnocení a podkladem pro rozhodování orgánů ochrany přírody a krajiny jako dotčených orgánů státní správy i informačním materiálem pro budoucí stavebníky či investory. Řadu regulativů zástavby obsažených v preventivních hodnoceních krajinného rázu lze zpracovat do nástrojů územního plánování, jak do územního a regulačního plánu, tak do územně plánovacích podkladů. Postupný přesun agendy ochrany krajinného rázu z úrovně posuzování konkrétních záměrů do úrovně územního plánování by mohl v budoucnu jasněji vymezit hranici, která odděluje veřejný zájem ochrany krajinného rázu od zájmů, resp. práv stavebníků, investorů a zástupců tvůrčích profesí, architektů a projektantů.

Z hlediska ochrany krajinného rázu lze vstupovat do základních bodů tvorby územního plánu, kterými jsou urbanistická koncepce a koncepce uspořádání krajiny či vymezení ploch s rozdílným způsobem využití, a preventivně uplatňovat požadavky ochrany krajinného rázu. Koncepce uspořádání krajiny, která doplňuje urbanistickou koncepci v aspektech využívání krajiny a ochrany krajinných hodnot, může být v územním plánu zakotvena zejména prostřednictvím podmínek funkčního (plošného) a prostorového uspořádání území. Při stanovení podmínek pro využití ploch s rozdílným využitím

Foto © Jiří Kupka

Mezi významné krajinařské hodnoty naší krajiny patří harmonické zasazení venkovských sídel do krajinného rámce, v současnosti tolik potřebné. Na obrázku je pohled na jihočeský Kraselov.

Vesnice s dominantami kostelních věží vytvářejí důležité krajinné akcenty s vysokou estetickou hodnotou. Na obrázku je kostel sv. Šimona a Judy na návsi ležící uvnitř krajinné památkové zóny Osovsko.

Foto © Jiří Kupka

včetně základních podmínek ochrany krajinného rázu se jedná např. o výškovou regulaci výstavby, charakteru a struktury zástavby, stanovení rozmezí výměry pro vymezování stavebních pozemků a intenzity jejich využití.

Ochrana krajinného rázu představuje **limit využití území**, a proto územní nebo regulační plán musí zakotvit ochranu krajinného rázu do podmínek plošného a prostorového uspořádání vyplývajících z urbanistické koncepce a koncepce uspořádání krajiny.

Z výše uvedeného vyplývá, že venkovská sídla a jejich krajinný kontext představují nezanedbatelnou hodnotu, která zasluhuje patřičnou ochranu, přičemž se nejedná pouze o hodnoty architektonické a urbanistické, ale i cenné hodnoty krajinářské. Naše le-

gislativa nabízí řadu nástrojů ochrany hodnot kulturní krajiny včetně ochrany venkovských sídel a jejich významu v krajině. Celý systém ochranných institutů, které se uplatňují v rámci ochrany venkova a jeho charakteru, nabízí památkový zákon. K nejvýznamnějším a nejvíce využívaným nástrojům patří ochrana krajinného rázu, která našla svůj odraz i v řadě nástrojů územního plánování. Územně analytické podklady z principu obsahují informace, které by měly být promítnuty do územně plánovací dokumentace, a tím ovlivnit reálný rozvoj venkovských sídel a krajiny.

Dostupnost:

- Webové stránky ÚÚR, sekce Územní plánování a stavební řád – Politika architektury a stavební kultury České republiky – Téma 8 – Výzkum a vývoj

- Aktualizovaný seznam vybraných výsledků výzkumů I / Zdroj: Informační systém výzkumu, experimentálního vývoje a inovací;
- Webové stránky Venkov a územní plánování – ČVUT, Fakulta stavební, Katedra architektury.

*Bc. Jakub Kotrla
Stavební fakulta VUT Brno*

Použité zdroje:

- KAŠPAR, Jan (ed.) a kol. *Venkov a územní plánování*. Vydalo České vysoké učení technické v Praze, 2016. Zpracovala Fakulta stavební, Katedra architektury. 112 s. ISBN: 978-80-01-05908-1.
- Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.*
- Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.*